

¹Aytkazina M. M., ² Uteshova A. S.

¹ *Тарих ғылымдарының кандидаты, доцент,
Қазақ көлік және коммуникация академиясы оларға. М.Тынышпаева,
Қазақстан, Алматы қ., (E-mail: m-tangut@mail.ru)*

² *Тарих магистр. Қазақ көлік және коммуникация академиясы оларға. М. Тынышпаева,
Қазақстан, Алматы қ., (E-mail: uteshova86@mail.ru)*

В.МОМЫШ-ҰЛЫ ӘСКЕРИ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҰРАСЫ

Аңдатпа

Мақалада Ұлы Отан соғысындағы кеңес халқының Жеңісінің дүниежүзілік-тарихи маңызы ашылады. Бұл соғыс бүкіл әлем үшін, КСРО және оның әрбір азаматы үшін тағдыршешті болды. Ірі шайқастарда қазақстандықтардың тарихи жадына көп көңіл бөлінеді. Біздің халқымыздың қорқынышты соғыстың тарихы туралы естелігі біздің өткенімізге деген басты және ойластырылған қарым-қатынас болып табылады. Көптеген жылдар бойы әр халықта Ұлы Отан соғысының жауынгерлік эпизодтары сақталған. Біздің халқымыз үшін бұл соғыс жауынгерлік жолдастары, батырлықтары мен ерліктері туралы естелік болып табылады, олар күш-жігері мен өмірін аямай, өз ұрпақтарына бейбітшілік пен бейбітшілікті сақтау үшін шайқасты.

Бауыржан Момыш-ұлы әскери-педагогикалық және рухани мұра қалдырды. Оның соғыс тарихы мен әскери өнер, жеке құрамды тәрбиелеу мен оқыту, сондай-ақ командалық құрамды даярлау саласындағы зерттеулері республиканың әскери жоғары оқу орындарында жан-жақты зерделенеді және практикада кеңінен қолданылады.

Түйінді сөздер: Ұлы Отан соғысы, Қазақстан, тарихи жады, майдан, тыл, мобилизация, героизм.

¹Aytkazina M. M., ² Uteshova A. S.

¹*Candidate of Historical Sciences, Associate Professor
Kazakh Academy of Transport and Communication M. Tynyshpayeva
(E-mail: m-tangut@mail.ru)*

²*Magistr of Historical Sciences
Kazakh Academy of Transport and Communication M. Tynyshpayeva
(E-mail: uteshova86@mail.ru)*

MILITARY-PEDAGOGICAL HERITAGE OF B.MOMYSH-ULY

Abstract

The article reveals the world-historical significance of the victory of the Soviet people in the great Patriotic war. This war was fateful for the whole world, for the USSR and every citizen of it. Much attention is paid to the historical memory of Kazakhstanis in major battles. The memory of our people about the history of the terrible war is the main and thoughtful attitude to our past. For many times, every nation preserved the fighting episodes of the great Patriotic war. For our people, this war is a memory of comrades in arms, unparalleled courage and heroism of soldiers who, sparing no effort and life itself, fought for freedom and the preservation of peace for their descendants.

Baurjan Momysh-uly left behind a rich military pedagogical and spiritual heritage. His research in the field of the history of war and military art, education and training of personnel, and training of command personnel is comprehensively studied in the military universities of the republic and is widely used in practice.

Key words: Great Patriotic war, Kazakhstan, historical memory, front, rear, mobilization, heroism.

Айтказина М. М.¹, Утешова А.С.²

¹Кандидат исторических наук, доцент,
Казахская академия транспорта и коммуникации им. М.Тынышпаева,
Казахстан, г. Алматы, (E-mail: m-tangut@mail.ru)

²Магистр истории. Казахская академия транспорта и коммуникации им. М.Тынышпаева,
Казахстан, г. Алматы, (E-mail: uteshova86@mail.ru)

ВОЕННО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ Б.МОМЫШ-УЛЫ

Аннотация

В статье раскрывается всемирно-историческое значение победы советского народа в Великой Отечественной войне. Это война была судьбоносная для всего мира, для СССР и каждого ее гражданина. Большое внимание уделяется исторической памяти казахстанцев в крупных битвах. Память нашего народа об истории страшной войны является главным и продуманным отношением к нашему прошлому. На протяжении многих времен в каждом народе сохранялись боевые эпизоды Великой Отечественной войны. Для народа это война есть память о боевых товарищах, беспримерном мужестве и героизме воинов, которые, не жалея сил и самой жизни, сражались за свободу и сохранения мира своим потомкам.

Баурджан Момыш-улы оставил после себя богатое военно-педагогическое и духовное наследие. Его исследования в области истории войны и военного искусства, воспитания и обучения личного состава, подготовки командных кадров комплексно изучается в военных вузах республики и широко применяется в практике

Ключевые слова: Великая Отечественная война, Казахстан, историческая память, фронт, тыл, мобилизация, героизм.

Бауыржан Момышұлының әскери-педагогикалық мұрасы

Екінші дүниежүзілік соғыстың тәжірибесі көрсеткеніндей, егер ұлттық фактор ескерілмесе, этникалық әртүрлілік тежегіш болып табылмайды, керісінше, оның жеңіске жетудің қозғаушы күші болатындығын нақты дәлелдейді. Кеңес Одағының Батыры Бауыржан Момышұлы бұл туралы былай деп жазды: « ... Жеке ұлттық, отандық мақтаныш, ұлттық дәстүрлер, барлық халықтар мен барлық ұлттардың ұлы және керемет нәрселерге қабілетті екенін сезіну, күресуге кедергі келтірмейді, бірақ күресуге көмектесетін ұлттық дәстүрлер бар, ол әскери ұлттық саясаттың өзегі болып табылады, ұлттық мақтаныш – бұл жеке тұлға үшін қол сұғылмайтын ұлттық заң және құлыптас. Өз ұлтын құрметтемейтін және оны мақтан етпейтін адам, әрине, тамырсыз адам, қаңғыбас» [1, Б.18].

Тарихы ғасырлар бойы әскери қақтығыстармен ұштасқан басқа халықтар сияқты, қаруды кәсіби түрде игеру және ұрыс стратегиясы мен тактикасын оңай үйрену қабілеті түркі және славян халықтарының генетикалық кодына тән қасиет. Қазақтардың әскери тарихы ежелгі дәуірдегі сақтар, ғұндар, үйсіндер, қыпшақтардың мемлекеттік бірлестігінен бастау алып, Түргеш, Қарлұқ, Қарахан мемлекеттерінің кезеңдерімен ұштасады, тіптен олардың әкімшілік бөліністері әскери бірліктерге сәйкес болған: ондық жүйе, жүздіктер, мыңдықтар, түмендер.

Алайда, тарихи тұрғыдан ұлт біртіндеп мемлекеттілік пен биліктің атрибуты болып табылатын әскери сипатын жоғалтты, ал XX ғасырдың басында ол толығымен жоғалған болатын [Эренбург И. Казахи. Красная звезда. 1942. 18 октября].

Бауыржан Момышұлы қазақ халқының ең жақсы салт-дәстүрлерін сақтап қалудың насихаттаушысы болды. Ол былай деп жазды: «... Мен өзімнің тәжірибемде халықтардың әскери өткені мен ұлттық дәстүрлері сарбаздың ерік-жігер қасиеттерін тәрбиелеуде маңызы зор екендігіне көзім жетті» [1, Б. 34]. Одан, адамның өз әкелері мен ата-бабаларының ерлік ісіне қалай қарайтыны адамгершілік сипатына байланысты екені байқалады.

Бауыржан Момышұлы жастарды патриоттық сезімге тәрбиелеудегі дәстүрлердің маңыздылығын бағалай келе: «Әскери тәрбие беру мәселесінде – жөргектен мылтық шабуылына дейін тәрбиелеу қиын-дығы бар ... Ұрыста жеңіске жету үшін, рухани сау, саналы адам керек» деп, атап көрсеткен [1, Б. 31].

Оған оң мысал – бұл орасан зор күш, сенімділіктің Отанға деген сүйіспеншілікпен үйлескенінде, ол жүз есе көбейтіледі. Екінші дүниежүзілік соғыстың әскери іс-әрекет жағдайында Б. Момышұлының, халықтардың өткен тарихындағы әскери және ұлттық салт-дәстүрлері

жауынгердің жауынгерлік қасиеттерін тәрбиелеуде үлкен маңызы бар, деген сөздері толық дәлелденді.

Әскери дәстүрлердің тәрбиелік мәні Ұлы Отан соғысы кезінде жоғары бағаланды. Көбінесе зерттеушілер, соғыс уақытында полк немесе дивизия кез-келген соғыстағы ұрыстан кейін өз күштерін тез қалпына келтіре алатындығын айтады, егер олардың қаңқасында, бірлік пен құраманың жауынгерлік дәстүрі енгізілген болса.

Аға буын өкілдерінің ерліктері, олардың қаһармандық үлгісі әрқашан сарбаздардың санасында және жүректерінде сақталып, оларды жаңа жетістіктерге шақырады.

Қазақстан Армиясы мен Әскери-теңіз күштерінің жауынгерлік дәстүрлері әскери күнделікті өмірге еніп, біртіндеп Әскери серт және әскери ережелер талаптарында бекітіліп отырды. Жауынгерлік дәстүрлер әскер мен флоттың сарбаздарын өз Отанына қызмет етуге шақырады.

Әскери дәстүрлердің ұрпақтан-ұрпаққа аусуы сарбаздар мен сержанттардың, офицерлер мен генералдардың бейбіт өміріне де, ұрыс жағдайларында да, олардың мінез-құлқы мен іс-әрекетіне жағымды әсер етеді.

Ұрыста қаһармандық мінез-құлық таныту – Кеңес әскерінің әйгілі дәстүрі, онда біреудің ерлігі басқаларды дүниеге әкелді. Қатардағы жауынгер Александр Матросов өзінің даңқын мәңгілікке шығарды, ол жау бункерінің құшағын өз денесімен жауып, өз ротасының алға ұмтылуына және ұрыс қимылдарын орындауға мүмкіндік туғызды. Бұл болашақта әртүрлі майдандарда, екі жүзден астам сарбаздың оның үлгісіне еліктеуіне әкелді. Калининград маңындағы Синявский шоқысында пулемет бөлімшесінің командирі, аға сержант Сұлтан Біржаманұлы Баймағамбетов (43-атқыштар дивизиясы), қатардағы жауынгер Таштемир Рустамов (312-ші атқыштар дивизиясы) Смоленск облысының Борисовк ауылын жаудан азат етуде, қатардағы жауынгер Туйчи Эрджигитов (128-атқыштар дивизиясы) Смердинаның солтүстік-батысында болған шайқаста бұрын-соңды болмаған ерлік жасады. Қиын сәтте олардың әрқайсысы өз денесімен жаудың бункерін жапты. Олардың барлығына Кеңес Одағының Батыры атағы берілді [3, Б. 226].

Дон бойындағы шайқаста қырғыз халқының ержүрек ұлы, 160-атқыштар дивизиясының құрамының жауынгері - Чолпонбай Тулебирдиев ерлік жасады.

1942 жылы 6 тамызда Ч. Тулебирдиев он бір ержүрек жанның арасында, пулеметпен және жаудың минометті жаудың атысымен Донның оң жағалауына жүзіп өткен. Жауынгерлер төбе басына жеткен кезде, жау бункерінен атылған оқтың астында қалады. Ч. Тулебирдиев оны жоюға өз еркімен барады. Оқ атылған нүктеге 15-20 метр қашықтықта дейін жақындаған батыл жауынгер, екі гранатаны бірінен соң бірін лақтырады, бірақ ол жау бункерінің гарнизонын біржола өшіре алмады. Содан кейін Ч. Тулебирдиев жүгіріп барып, бункерді өз денесімен жабады. Жау пулеметі үнсіз қалды. Жауынгер өз өмірін құрбан етіп, батальонның өтуіне жол ашты, бұл Меховая тауы мен Селявное (Воронеж облысы) маңызды елді мекенін сәтті басып алумен, яғни жаудан азат етумен аяқталды [3, Б. 205]. **Краснознаменный Туркестанский. М.: Воениздат. 1976.**

267-ші шабуылдаушы ұшақтар дивизиясының 808-ші шабуылдаушы ұшақтар полкінің қазақ-ұшқышы Нұркен Әбдіров Сталинград түбіндегі шайқаста, жауға қарсы шабуыл кезінде бұрын-соңды болмаған ерлік жасады. 1942 жылы 19 желтоқсанда жауынгерлік тапсырманы орындау кезінде оның ұшағы Пономаревкадағы Баковский ауданында атып түсірілді. Капитан Н. Гастелло сияқты ұшқыш Н. Әбдіров өзінің жанған машинасын неміс техникасының шоғырына бағыттаған [3, Б. 217]. **Краснознаменный Туркестанский. М.: Воениздат. 1976.** Бұл ерлік содан кейін де, бірнеше рет қайталанған. Сталинградты қорғаған кезде кеңес ұшқыштары дұшпанның жүзге жуық шоғырын талқандаған. [4, Б. 4]. Бұл Кеңес әскерінің аға буын сарбаздарының моральдық-жауынгерлік қасиеттері – көптеген ұрыстар мен шайқастардың қаһармандары – бүгінде Қазақстан Республикасының Қарулы Күштерінде қызмет ететін ұлдары мен немерелеріне толықтай тән. Ұлы Отан соғысының қатысушылары бүгінгі ұрпаққа үлгі болды, оны біздің жауынгерлер жауынгерлік дайындық саласында жоғары бағалайды, сақтайды және жауынгерлік дайындық саласында көбейтеді. Кеңес армиясының жауынгерлік дәстүрлері Қазақстанның Қарулы Күштері дәстүрлерінің ажырамас бөлігі. Ана сүтімен өмірлік күшті бойына сіңіре білген бала сияқты, Қазақстан Республикасының Әскері өз халқының ең жақсы дәстүрлерін таңдап алды. Брест бекінісінің, Мәскеу, Сталинград және Ленинград қорғаушыларының тектілік келбеті Қазақстан Әскерінің жауынгерлері үшін еліктеушіліктің үлгісі болып табылады.

Әскери дәстүрлерді насихаттау жауынгерлерге аңызға айналған ерлік пен батылдықты көрсеткен, Отан үшін өздерін мәңгі жасайтын ерлік еткендердің рухани бейнесіне қосылуға көмектеседі.

Әскери дәстүрлер жеке әскерлер құрамын тәрбиелеуде ерекше маңыздылыққа ие. Олардың зерттелуі мен насихатталуы көмектесетін жауынгерлердің бойында жоғары моральдық-жауынгерлік қасиеттерін қалыптастыруға ықпал етеді, соғыста жеңіске жету қажеттілігінде, азаматты патриот болуға дайындайды.

Бауыржан Момышұлы сарбаздың жадына сіңген дәстүрлерді, жауынгерлердің ерлігінің кілті деп санады. Ол өзінің Қазақстан жазушыларына майданнан жазған хатында «... ұрыстағы ең қауіпті қару – бұл адамның жаны, ол үшін оқ-дәрілер – рухани азық» деп, атап көрсетті [1, Б. 30].

Әскери дәстүрлердің тәрбиелік әсері, бірінші кезекте, үлгі ретінде, жаңа буын сарбаздарын әкелері мен ата-бабаларының ізімен жүруге, өздерінің даңқты істерін көбейтуге шақыруға негізделген.

Аталған кезеңді зерттеуде әскери қызмет етушілерді Отанымызда болған ерліктер негізінде тәрбиелеудің негізгі түрлері офицерлердің саяси оқулары, прапорщиктер және сарбаздар мен сержанттардың саяси сабақтары болып табылады.

Сараптамалық талдау көрсеткендей, жеке құрамдағы саяси оқулардың негізгі түрлері командирлер мен саяси қызметкерлерге қол астындағылардың тәрбиесіне айтарлықтай ықпал етуге мүмкіндік береді.

Так, за данный период в основных формах политической учебы с различными категориями военнослужащих были изучены следующие темы: «Казахстан - независимое государство и необходимость его вооруженной защиты», «О службе в Вооруженных Силах Казахстана как о воинской выучке, боевой дружбе и товариществе», «Выдающиеся военачальники казахского народа», «Героическое прошлое казахского народа в период джунгарского нашествия». [Воин Казахстана. 1993. 15 июня].

Сонымен, осы кезең ішінде әртүрлі санаттағы әскери қызметкерлердің арасында жүргізілетін саяси оқулардың негізгі түрлеріне байланысты келесі тақырыптар зерттелді: «Қазақстан – тәуелсіз мемлекет және оның қарулы қорғанысының қажеттілігі», «Қазақстан Қарулы Күштерінде әскери дайындық, әскери достық пен серіктестік ретінде қызмет ету туралы», «Қазақ халқының көрнекті әскер басшылары», «Жоңғар шапқыншылығы кезіндегі қазақ халқының ерліктері». [Воин Казахстана. 1993. 15 июня].

Тәрбие беру жұмысында Ұлы Отан соғысы жылдарында қазақстандықтардың жасаған ерліктерін насихаттауға үлкен назар аударылады, сондай-ақ Өзбекстан, Түркіменстан, Тәжікстан ұлдарымен жасалған ерліктерге де көп көңіл бөлінеді. Осы республикалардың ондаған мың жауынгерлері соғыстағы батылдығы мен ерліктері үшін КСРО ордендерімен және медальдарымен марапатталды.

Бұрынғы әскери дәстүрлер негізінде тәрбие берудің мәні, қазіргі уақыттағы қиын жағдайда өсіп келе жатқан халық пен әскердің кез-келген уақытта өз Отанын және барлық Достастықты қорғауға дайын болуына байланысты.

Осылайша, аталған кезеңдегі жинақталған тәжірибелік жұмыстар командирлер мен олардың орынбасарларының әскери қызметшілерді Отанымыздың кешегі қаһармандарының ерлігі негізінде тәрбиелеу, жастарымызды халқымыздың әскери, ұлттық және патриоттық дәстүрлері бойынша тәрбиелеу жүйесін одан әрі жетілдірудің жаңа қадамы болды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Момыш-ұлы Б. Психология войны: Книга-хроника/Сост. Мырзахметов М.- Алма-Ата: «Казахстан»1990.-240 с. (Огненные годы).
- 2 Эренбург И. Казахи. Красная звезда. 1942. 18 октября
- 3 Краснознаменный Туркестанский. Воениздат, 1976.-436 с.
- 4 Тыл и снабжение Советских Вооруженных Сил. 1970. № 3.
- 5 Воин Казахстана, 1993 . 29 октября; 1993. 15 июня; 1994. 15 марта.

References:

- 1 Momyshev B. War of Psychology: Book-Chronicle/Sost. Myrzakhmetov M.-Alma-Ata: "Kazakhstan" 1990.-240 P. (fiery years).
- 2 Ehrenburg I. Kazakhi. Red Star. October 18, 1942
- 3 Krasnoznamensky Turkestan. Voennizdat publ., 1976.-436 P.
- 4 rear and construction of Soviet Armed Forces. 1970. № 3.

5 Warriors Of Kazakhstan, 1993 . 29 October; 1993. 15 June; 1994. 15 March.